

LES MURALLES DEL MONTGRÒS, A EL BRULL

ALBERT LÓPEZ MULLOR

XAVIER FIERRO

DAVID GALÍ

RAQUEL LACUESTA

La recerca arqueològica a l'oppidum del Montgròs

Albert López Mullor, Xavier Fierro Macía

LES MURALLES DEL MONTGRÒS

El conjunt arqueològic ibèric i medieval del Turó del Montgròs, conegut popularment com *Les Muralles*, es troba al municipi del Brull (Osona), dins el Parc Natural del Montseny, a una altitud de 750 m. Ocupa una península sobre l'afrau del Montanyà vorejada de cingles per tots els costats, llevat de l'oriental, accessible a través d'un estret istme, en què, a l'època antiga, es va construir una fortificació. D'aquest sistema defensiu ens ha pervingut, principalment, una muralla ibèrica orientada de nord a sud, d'uns 150 metres de llargària, la qual defensa una superfície de 9 hectàrees.

La fortificació consta de diferents elements diacrònics. De sud a nord, hom hi pot apreciar, en primer lloc, l'extrem meridional (sector A), molt arrasat i fins ara poc conegut, que flanqueja una porta estreta envoltada d'estructures que la defensaven. A continuació, on el terreny natural és més planer, hi ha un tram de muralla caracteritzat per la presència de sis cossos de guàrdia a manera de casamates –segons la nomenclatura francesa–, anomenats φυλακτήρια (*phulactéria*) en les fortificacions gregues, però que a la península Ibèrica apareixen a les fortaleses púniques, al qual s'anomena convencionalment sector B. Davant dels quatre primers, hi ha les ruïnes d'un reforç massís que configura una muralla amb parament doble. Tot seguit es troba una altra porta, ara tapiada, i un gran bastió rectangular (bastió núm. 1), adossat al llenç on són els dos darrers *phulactéria*. A continuació, ja dins el sector C, el terreny sobre el qual es va bastir la muralla inicia un ascens més fort, i el pany principal continua cap al nord, després de fer un retranqueig justament on acaba el bastió. Des d'aquest punt hi ha un replà en el terreny natural, al qual es va adossar un tram de mur més avançat. Feia la funció d'escarpa d'un fossat la contraescarpa del qual no estava fortificada.

Tot això tornava a configurar una defensa amb doble llenç, en aquest cas amb el més avançat no adossat sinó col·locat en paral·lel, en una cota més baixa. Aquest pany, alhora que protegia el fossat, servia de contenció al

PAISAJES ESPAÑOLAS S.A., 2007. FONS DOCUMENTAL DEL SERVEI DE PATRIMONI ARQUITECTÒNIC LOCAL DE LA DIPUTACIÓ DE BARCELONA (SPAL).

Vista aèria des del sud-est de la fortificació ibèrica del turó del Montgròs.

terreny natural en què recolzava el mur principal. Al bell mig d'aquest tram de la fortificació, al punt més elevat del terreny (sector C4), hi ha les restes d'un altre bastió (núm. 2), a manera de talaia. La seva posició coincideix amb un estretament de la muralla, que en aquest cas manté l'alineació exterior, mentre que per l'interior fa un retranqueig de 90 graus. A l'extrem nord del sector C, entre el pany principal i el fossat, hi ha una plataforma artificial, en l'extrem septentrional de la qual s'alça un tercer bastió (núm. 3), semblant al número 1, però més petit. A l'extrem de tramuntana, l'escarpa del fossat fa la funció de mur de contenció de la plataforma sobre la qual s'assenta la muralla. En aquest tram, de fet, s'acaba el vall, ja que els afloraments de la roca calcària n'impedeixen la continuació. Aquest indret va ser reforçat amb la construcció d'un element de planta el·líptica.

L'extrem nord de la fortificació, el sector D, presenta només un parament visible. Això, de moment, es dedueix només a partir de la configuració del terreny i d'un petit sondeig fet al 2002, ja que la resta d'aquesta àrea roman intacta, llevat d'una exploració preliminar, duta a terme el 1975. Tot i això, l'any 2005, l'Oficina Tècnica de Parcs Naturals de la Diputació de Barcelona va realitzar la neteja de la vegetació arrelada als vessants de llevant i migdia de la muralla. Aquesta actuació va permetre interrelacionar la fortificació

amb la topografia del lloc triat per bastir-la, la qual va condicionar els successius estretements de la fàbrica. En aquest sector la muralla es més minsa.¹ Manté, però, la tirada de la façana interna i l'alineació recula a la façana exterior, immediatament al nord del bastió núm. 3. El relleu va fer innecessària la continuació del fossat al davant d'aquest tram, ja que, com s'ha apuntat, en aquest indret el terreny natural fa un pendent molt pronunciat, que es va veure accentuat amb l'aprofitament dels afloraments de roca calcària com a pedreres.

Pel que fa a l'interior del recinte delimitat per la muralla ibèrica principal, cal remarcar que, als àmbits B1 a B5, C4 a C6 i D1, s'han descobert les restes de la primera muralla que es va bastir al Montgròs. Transcorre paral·lela al sistema defensiu principal, a 2 metres de distància aproximadament, segons els sectors. La seva cara oriental té adossat un altre mur a manera de reforç. A més, dins els sectors B1 a B3 s'ha identificat un altre pany coetani, paral·lel a la muralla i interromput de tant en tant, pel que podien haver estat diversos accessos. Cal destacar el descobriment d'una porta d'aquesta primera muralla, situada a ponent de l'àmbit C6, dotada d'un marxapeu de lloses i flanquejada per dues torres internes de planta rectangular. Al davant d'aquest accés, dins la plataforma que s'estén fins arribar a l'escarpa fortificada del fossat, s'han trobat una sèrie d'estructures fragmentàries que donen idea de la presència d'elements avançats per protegir més bé la porta.

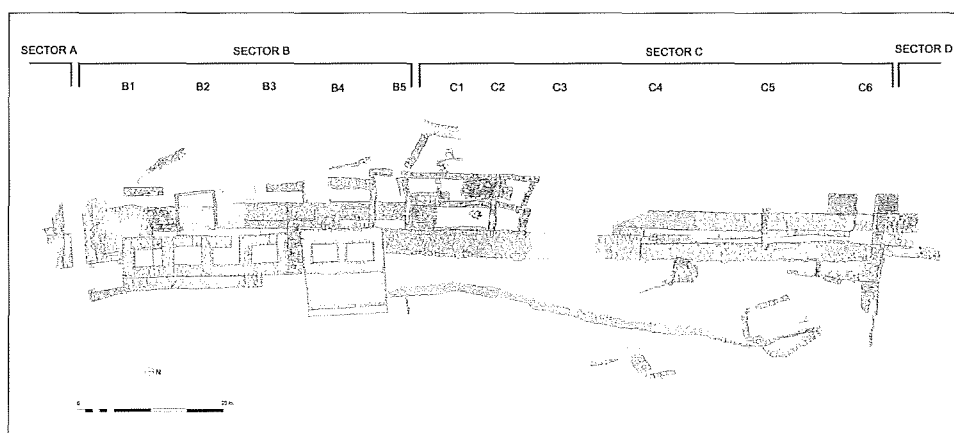
Recolzada parcialment en aquesta muralla més antiga, a ponent del *phulactérion* 5 i dins l'àmbit B4, es pot observar una estructura de planta circular formada per una filada de blocs calcaris i un rebliment de pedretes i terra. Segurament es tractava del suport d'una escala, que permetia l'accés als *phulactéria* 5 i 6. En aquest mateix àmbit, però en una cota superior, s'aprecia un cos de planta rectangular adossat a la cara occidental del llenç. Va substituir l'element circular i va servir per suportar el camí de ronda. Més tard, va ser ampliat amb una escala de caixa quadrangular, bastida al darrere de la porta tapiada de l'àmbit B3.

Al jaciment també s'ha palesat la presència de construccions de l'època medieval. Hi pertanyen un nucli important de ruïnes descobertes entre els àmbits B5 i C2, immediatament a ponent de la muralla principal. Els vestigis presents en aquests àmbits donen la idea de la presència d'una edificació de dimensions respectables, dotada de planta baixa i pis, que abraçava dues crugies paral·leles a la muralla, compartimentades en diversos espais i limitades per un lloc de pas que donava a una sèrie de recintes més extensos, però menys densos, fins ara poc coneguts. En aquella època també es van tornar a utilitzar els cossos B i C. Igualment hi corresponen les restes de tres murs, molt arrasats, situats extramurs de l'antiga fortificació ibèrica, al mig del sector C4.

EL DESCOBRIMENT, L'EXCAVACIÓ I LA CONSOLIDACIÓ DEL RECINTE

A finals de 1974, Josep Crivillé, constructor de la localitat de Seva, va topar amb les runes de la fortificació del turó del Montgròs mentre realitzava una extracció mecànica de pedres. Tot seguit, va comunicar la troballa a Camil Pallàs, aleshores arquitecte cap del Servei de Catalogació i Conservació de Monuments de la Diputació de Barcelona (SCCM), avui Servei del Patrimoni Arquitectònic Local (SPAL). Després d'una primera valoració de les runes, que es trobaven molt amagades per la vegetació abundant que caracteritza l'indret, es va sol·licitar al Museu Arqueològic de Barcelona (MAB), llavors també depenent de la Diputació, la realització d'una recerca arqueològica d'urgència. Aquella intervenció, sota la direcció d'Eduard Ripoll, Ricard Batista i Josep Maria Nuix, es dugué a terme els mesos de gener a març de 1975 i hi van participar Eulàlia Morral i Xavier Nieto, com a responsables dels sondeigs que s'hi van obrir: dos a tocar de l'angle nord-est del bastió núm. 1 i un altre al darrere del pany principal de la muralla ibèrica, en un dels àmbits que s'hi adossen –l'anomenat B5. A més, es va netejar amb mitjans mecànics una part de la cara frontal de la muralla i l'entorn immediat de llevant.

Després d'aquells treballs, les intervencions van restar aturades, llevat de l'estintolament d'alguns trams de la fortificació, dut a terme per l'SCCM. L'any 1982, però, un cop adquirida per la Diputació la muralla i el terreny que l'envolta, el MAB va dur a terme un nou sondeig a la cara oriental de la fortificació, al nord del bastió 1. Aquesta excavació, dirigida per A. López Mullor i Jordi Rovira, van donar com a resultat una sèrie d'interessants dades, tant sobre la fortificació ibèrica com sobre l'establiment de l'edat del bronze,

Planta general del conjunt arqueològic del Montgròs amb la nomenclatura assignada als diversos sectors.

els indicis del qual es van identificar aleshores. La recerca va continuar en 1984-1985 i 1986-1987, a la meitat meridional del recinte, sota la direcció de J. Rovira i Núria Molist.

Mentrestant, des de 1985 fins a 1990, l'SPAL va desenvolupar tasques sistemàtiques de consolidació i restauració de les parets de la muralla que anaven sortint a la llum gràcies a les excavacions. Aquesta tasca es va realitzar sota la direcció de l'arquitecte cap Antoni González, amb la col·laboració de l'aparellador Antoni Rius, assessorats pels successius directors del MAB, Jordi Rovira i Ricard Batista.

El 1995, el Museu i les seves seves perifèriques van ser adscrites al Departament de Cultura de la Generalitat. La finca del turó del Montgròs, però, va romandre com a propietat de la Diputació. Per tant, el nostre Servei, d'acord amb el de Parcs Naturals, hi va posar en marxa una nova etapa de treballs que ha continuat fins avui. Així, durant els anys 1996 a 1998, es va realitzar la consolidació de la porta principal del recinte, a l'extrem meridional del sector B, i la del coronament i la part superior del bastió 1. Tot plegat, sota la direcció d'Antoni González i Antoni Rius, amb el nostre assessorament. Paral·lelament, l'any 1997, l'arquitecte Claudi Aranyó² va elaborar, per encàrrec del Servei, un pla director de l'actuació al conjunt, el qual ha marcat la pauta per a les intervencions posteriors. D'ençà del 1998, la direcció general dels treballs ha estat responsabilitat dels successius arquitectes caps del Servei, Antoni González (fins el 2008) i Joan Closa (des del 2009). En 2010, l'arquitecte tècnica Cecília Sanjurjo ha substituït Antoni Rius, que s'ha jubilat.

Pel que fa a les excavacions, cal ressenyar que les vam reprendre a partir de 1997.³ De bon començament (1997-1998), es va intervenir a l'entorn meridional de la fortificació, al darrere del bastió número 1 i dels *phylactèria* 5 i 6, als àmbits B4 i B5. Al lloc on passava l'antic camí forestal, a llevant del sector C3, s'hi va treballar durant les campanyes de 1998 i 2000-2001, tant en la plataforma que precedeix la muralla principal com en el descobriment sistemàtic del fossat. Més al nord, a la zona oriental dels sectors C4 a C6, l'excavació es va realitzar entre 1998 i 2003 i va posar al descobert el recorregut del fossat fins al seu encontre amb una bestorre, on acaba. També es va descobrir la plataforma intermèdia entre el vall i la muralla principal, incloses les restes dels bastions números 2 i 3. L'any 2000, amb motiu del muntatge del mirador metàl·lic instal·lat a ponent del sector B en la part interna del recinte fortificat, per tal de facilitar la contemplació pel públic del recinte emmurallat, es van excavar els indrets on havien de recolzar els pilars que li serveixen de sustentació.

Durant els anys 2003-2006 es van excavar a l'interior del recinte emmurallat, entre els sectors C4 a C6, on es va posar al descobert un ampli tram de la primera muralla i la seva porta principal. També es va delimitar la part interna del bastió 2 i un seguit de murs medievals, corresponents, probable-

ment, a tancats per a l'estabulació del bestiar. Finalment, en el decurs de les campanyes de 2007 a 2009, s'han trobat les ruïnes de l'edifici medieval situades a ponent dels àmbits C1 i C2. Igualment s'han acabat de descobrir les estructures perifèriques de la porta de la primera muralla, situades a l'oest del sector C6, entre les quals destaquen les seves torres de flanqueig de planta quadrada. A més, lluny d'aquest sector, als àmbits B1 i B3 s'han anat descobrint i redescobrint algunes estructures conegudes des dels anys vuitanta, que llavors s'havien tornat a tapar, i altres d'inèdites, com ara els trams més meridionals de la primera muralla.

LES DADES ARQUEOLÒGIQUES

Edat del bronze

Els vestigis més antics del Montgròs comencen amb un conjunt d'estrats apareguts per sota de les estructures ibèriques i recolzats sobre el terreny natural, els quals només contenen ceràmica de l'edat del bronze. Es tracta d'una troballa que es va identificar per primer cop en 1982, sobre la plataforma de terreny natural que hi ha entre el bastió número 1 i la muralla ibèrica principal. Més tard, aquestes capes s'han anat trobant en diversos llocs del conjunt, sempre molt minses i arrasades per construccions posteriors i mai associades a cap mena d'estructura arquitectònica.⁴

La ceràmica que contenen la vam situar tipològicament al segle X aC i cal classificar-la dins el bronze final III o els "Camps d'Urnes Recents", datats, d'una manera àmplia, entre el 1100/900 i el 650 aC. L'any 2002 vam poder disposar de dues datacions radiocarbòniques referides a aquests nivells, les quals confirmen que ens trobaríem en un moment primerenc del bronze final, fins i tot potser una mica anterior al que les característiques del material ens van suggerir fa temps.⁵

Les datacions radiocarbòniques són les següents:

U.E. 057: Ua-19333 3035 $\pm$ 50 anys BP, cal. BC 1420-1120 (95,4%).

U.E. 132: Ua-19332 2935 $\pm$ 50 anys BP, cal. BC 1320-970 (95,4%).

D'altra banda, el 2003, vam disposar de tres datacions per termoluminiscència de material procedent d'estrats de la mateixa fase.⁶ Com es pot veure, el resultat confirma allò que ja indicava el carboni 14.

UE 016, 2002: 3206 $\pm$ 342 BP, data de calendari 1203 $\pm$ 342 aC.

UE 06, 1982: 3287 $\pm$ 256 BP, data de calendari 1284 $\pm$ 342 aC.

UE 06, 1982: 3202 $\pm$ 261 BP, data de calendari 1199 $\pm$ 261 aC.

LA PRIMERA MURALLA IBÈRICA

D'ençà de 1998, s'han anat descobrint diversos trams d'una muralla primitiva, paral·lela a la muralla principal, d'uns 2,5 metres d'amplària mitjana, situada a poc més d'un metre d'aquesta, a ponent, i de llargària molt semblant, la qual, si més no, acompliria la mateixa funció: tancar l'istme de la península del Montgròs. Fins ara, només en coneixem de manera fefaent una porta flanquejada interiorment per dues torres, situada al sector C6. A l'exterior devia tenir una estructura defensiva perifèrica que, amb la construcció del bastió número 3, va quedar gairebé arrasada. És possible que al sector 2 hi hagués un altre accés, tot i que, a l'època medieval, es va veure molt alterat i les ruïnes ibèriques antigues que ara s'hi troben no són gaire expressives.

La muralla és coetània d'un mur paral·lel més estret amb diverses discontinuïtats, que de moment només s'ha trobat a la part meridional del conjunt, dins els àmbits B1 a B5. Això vol dir, que, si més cap a tramuntana s'eixamplés la superfície excavada, potser també s'hi trobaria. La interpretació que en fem és que aquesta paret tancaria un cos adossat a la muralla, dotat de diverses portes, utilitzat com a soplug de la guarnició, així com de magatzem i d'altres funcions auxiliars.

M. BALDOMÀ, 2009, FONS DOCUMENTAL DE L'SPAL.

Els sectors B2 i B3 des de ponent. En primer terme, la muralla del segle V i els murets coetanis associats a aquesta defensa. Al fons, la muralla principal, de cap al 300 a.C., les ruïnes de l'edifici adossat i de l'escala per accedir al camí de ronda, adossada a l'antiga poterna tapiada. A l'esquerra, un mur perpendicular a la fortificació ibèrica, però amb la base més alta, que correspon la façana meridional del mas Montgròs.

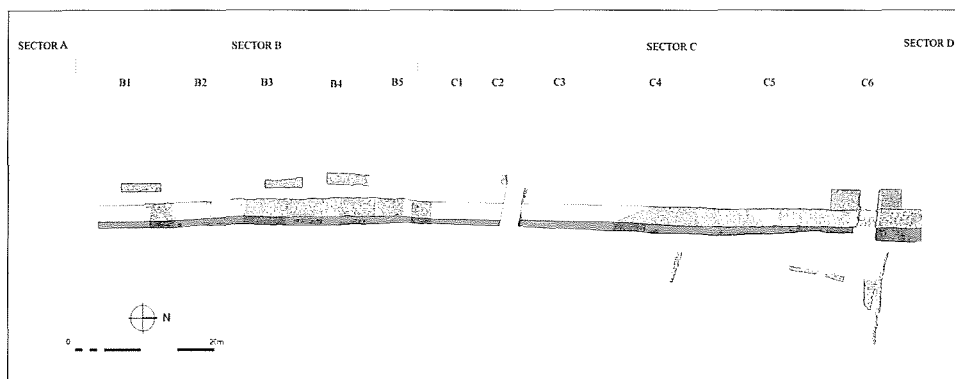
Aquest sistema defensiu, que, com hem explicat més amunt, en un primer moment havíem situat amb moltes reserves al final de l'edat del Bronze, es pot datar probablement entre el segle V avançat i el començament del segle IV, tot i que fins ara no posseïm elements fefaents per poder-li donar una cronologia precisa. De moment, considerem reveladora la presència de ceràmica ibèrica feta al torn dins el seu rebliment, als sector B4 i C6, i d'algun bocinet de ceràmica àtica entre les seves pedres –tal com passa al sector B3. També cal tenir en compte la ceràmica àtica de figures roges trobada a l'estrat que l'amortitzava al sector B1, datada de 375-325 aC, i que serveix com a *terminus ante quem* d'aquesta estructura.

Cal assenyalar que, anys abans del seu abandó i desmuntatge, la primera muralla ibèrica es va veure reforçada tot al llarg de la seva cara externa per un pany d'1,5 metres d'amplària màxima, que tenia la cara vista feta de pedres calcàries de grans dimensions i perfil atalussat, i que estava reblert de pedretes i terra. Com es pot veure a la figura *, aquest element s'ha descobert en tot el traçat conegut de la muralla dels segles IV i V. En arribar a la porta del sector C6, on es conserva fins a una bona alçària a la banda de migdia –uns 2 metres–, el reforç formava un galze a banda i banda dels muntants. Probablement en el moment de col·locar-lo també es va formar el paviment

M. BALDOMÀ, 2009, FONS DOCUMENTAL DE L'SPAL.

Detall de la porta de la primera muralla ibèrica, descoberta al sector C6. Se'n pot veure el marxapeu de lloses de pedra i el traçat de les dues torres rectangulars que la flanquejaven interiorment.

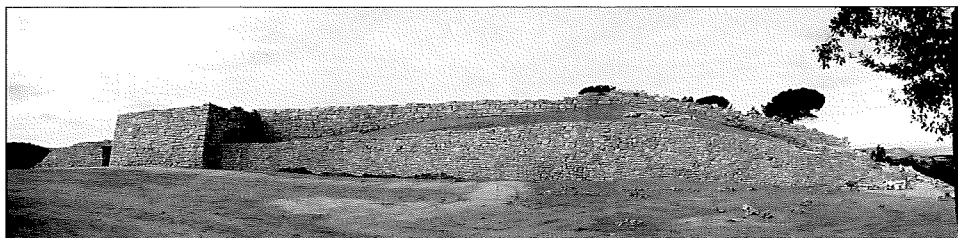
Planta general de la primera muralla ibèrica, bastida entre les darreries del segle V i començaments del IV a.C., on es pot veure, assenyalat amb una trama, el reforç de la cara externa, aixecat cap a mitjans del segle IV a.C.

d'aquest accés que es conserva *in situ*. És de terra piconada i està precedit d'una franja enllosada d'1,5 metres d'amplària alineada per la banda exterior de la porta. Aquest element podria haver estat l'esglaó més alt d'una graonada que salvava el desnivell del talús que precedia la muralla.

La fundació de la muralla ibèrica principal, c. 300 aC

Cap als anys finals del segle IV o la primeria del III aC es va començar a desmuntar la muralla ibèrica primitiva i substituir-la per una de nova, la qual anomenem principal, per ser la que ens ha pervingut en més bon estat de conservació. El seu procés de construcció va ser diacrònic, és a dir, es va anar fent a trams, separats clarament per juntes constructives i corresponents a amplàries desiguals que, com a norma general, van fer que la construcció fos cada cop més estreta, a mesura que s'anava edificant, de sud a nord. L'extrem meridional o sector A, ara com ara, no el coneixem gaire ja que està amagat sota una important capa d'enderroc de pedres que no deixa entreveure'n el traçat. En tot cas, però, no sembla conservar-se en bon estat, atès el pendent abrupte que fa el terreny natural en aquesta zona, fins arribar a l'espadat que hi ha a tocar del camí que limita les ruïnes pel costat sud. Com a l'extrem de tramuntana, són visibles, aquí allà, petites pedreres que van proporcionar la matèria primera per bastir la fortificació.

En arribar a la porta, situada a l'extrem nord d'aquest sector i ja excavada en gran part, la interpretació és més fàcil. Es dedueix clarament que, amb el temps, es va fer cada cop més petita i es va dotar de defenses perifèriques, com ara una torre interior, de planta subrectangular i una protecció exterior. En el moment de la fundació, aquesta porta més senzilla donava pas a un

ANTONI RIUS, 2003.
FONS DOCUMENTAL DE L'ESPAL.

Panoràmica de la part central de la fortificació des de llevant.

tram de muralla força extens, ben gruixut, amb una amplària màxima de 5,9 m, caracteritzat per la presència de compartiments interiors d'almenys dues plantes d'alçada i dotats de porta, els *phulactèria*, ja esmentats més amunt (sectors B1 a B4). El dispositiu estava precedit d'un fossat que en aquest primer tram no tenia gaire fondària.

Més cap al nord, el primer tram del cos C, format pels àmbits C1 a C3 i separat del B per una junta situada entre B4 i B5, era més estret que el precedent –3,5 m d'amplària–, respecte al qual feia un retranqueig cap endins, i completament massís. Com que ocupava el punt més alt de l'esquena d'ase sobre la qual recolzava la muralla, el fossat era molt més fondo i tenia l'escarpa fortificada. En conseqüència, en aquest tram la muralla estava composta de dues línies defensives, escalonades una al davant de l'altra. La primera estava formada pel fossat amb l'escarpa recoberta de filades de pedres fins a una alçària màxima d'uns 4 metres. Al darrere, la segona línia, força més elevada, la *muralla principal* en sentit estricte, dominava una terrassa intermèdia formada en gran part pel terreny natural retallat.

En el punt més alt de la fortificació, entre els sectors C3 i C4, hi ha una altra junta, la qual indica una nova embranzida en la construcció del recinte fortificat i a més dóna pas a un altre estretament en el pany de la muralla que, en aquest cas, fa un retranqueig interior i ofereix una cara externa perfectament alineada amb la del tram situat més cap al sud. En aquest cas el llenç torna a ser massís. Al final d'aquest tram, trobem el bastió número 3 adossat a la muralla.

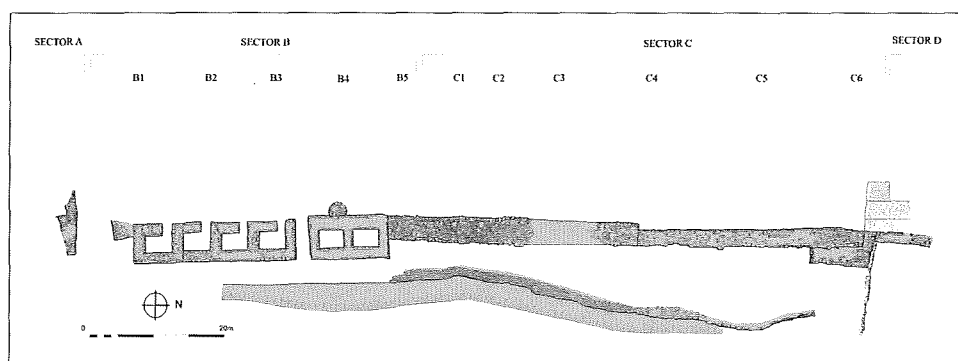
S'ha de remarcar que, durant algun temps, la nova muralla, ja dotada del bastió número 3, va coexistir amb el tram més septentrional de la primera fortificació. Probablement, es pensava que aquest sector, amb un pendent molt considerable del terreny en direcció nord i est, era fàcilment defensable sense més esforços. Si més no, poc després, es va dur a terme la darrera fase constructiva de la muralla principal, que va consistir en l'arrasament d'aquest darrer tram més antic i la col·locació justament al davant seu d'un mur massís, considerablement més estret que el tram precedent, d'1 metre d'amplària

màxima, el qual suposem que arriba pràcticament al cingle de tramuntana, tot i que encara no se n'ha excavat la majoria del traçat.

Els reforçaments del segle III aC

En el decurs del segle III aC, la fortificació va experimentar canvis tan importants com ara la construcció dels bastions número 1 i 2, situats respectivament al davant dels *phulactèria* 5 i 6, en el sector B4, i a l'indret on la muralla principal fa un retranqueig per l'interior, en el sector C4. El bastió número 1 es trobava en funció de la presència d'una poterna immediatament al sud, així com de la relativa proximitat de la porta de la muralla, a la qual s'havia d'accedir a través d'un pas estret que s'iniciava precisament al peu del bastió. També protegia des de migdia l'accés a la plataforma situada entre el fossat i la muralla principal. L'acció del bastió es va complementar amb la construcció d'un reforç ben gruixut adossat als trams B1 a B3 de la muralla. A més, la porta va ser empetitida i protegida, per dins i al nord, per una torre de considerables dimensions, amb tres cares llises i una de corbada. Al nord-est hi havia un recinte molt arrasat, del qual no se sap si era un altre cos o simplement un *proteichisma* o parapet.

El bastió número 2 es va bastir en el punt més alt de la muralla, a manera de torre talaia. Es va trobar en molt mal estat de conservació, sobretot per l'exterior del pany principal, on pràcticament havia desaparegut. Sortosament, la seva superestructura a sobre del pany principal presentava vestigis identificables d'una certa identitat que permetien de reconèixer-lo. Cal afegir que, dins el recinte fortificat també es van fer canvis, com ara la

Planta general de la segona muralla ibèrica o muralla principal, una vegada conclosa la seva construcció, la qual va començar cap als darrers anys del segle IV a.C. Aquesta obra, acaba al segon o primer decenni del segle III a.C., es va construir a trams, començant per l'extrem de migdia.

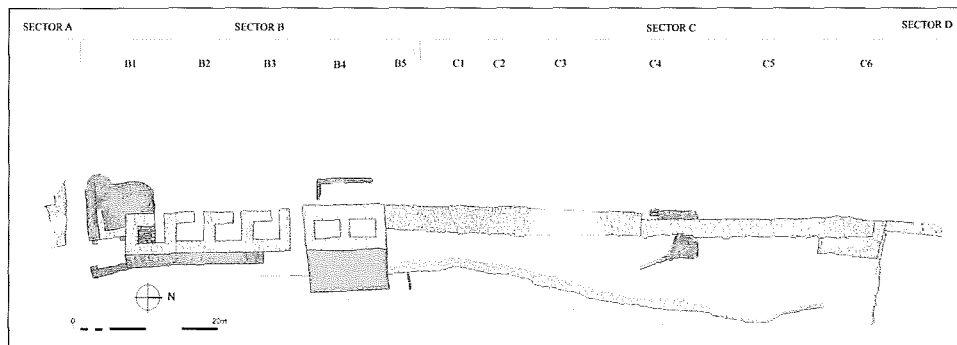
construcció d'un cos de planta rectangular adossat al parament del sector B4, que va tenir planta baixa i pis i que servia per accedir al camí de ronda de la part de sobre de la muralla. Aquesta construcció va substituir un element aïllat de planta circular, que podia haver servit per recolzar-hi una escala.

En un moment avançat d'aquesta etapa s'ha de situar el tapiat de la poterna del sector B3, al qual es va adossar una escala de pedra per arribar al camí de ronda. Segurament substituïa o complementava una altra de més precària situada dins el cos d'edificació descrit al paràgraf anterior, al qual es va adossar pel cantó de migdia. Aquestes accions van coincidir amb el rebliement dels *phulactéria* 1 a 4, cosa que va donar lloc a un imponent tram de mur massís de gairebé 6 metres de gruixària, el qual, per cert, en aquell moment també va ser àmpliament reparat o refet per la cara interna. Per acabar, s'ha d'esmentar la construcció d'una mena de bestorre el·líptica, situada al nord-est de la plataforma fortificada que precedeix el tram central de la muralla principal i que complementaria l'acció del bastió número 3.

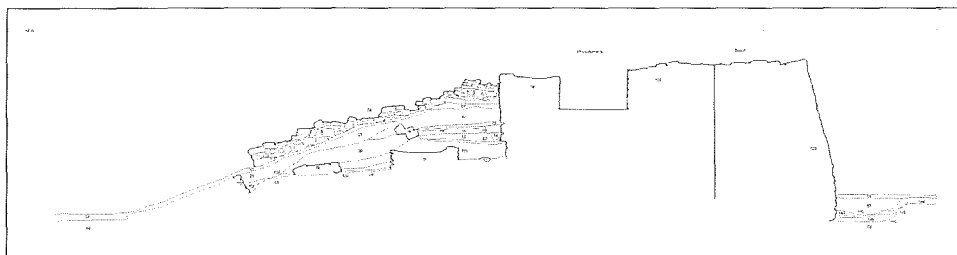

MONTSERRAT BALDOMÀ, 2000. FONS DOCUMENTAL DE L'SPAL

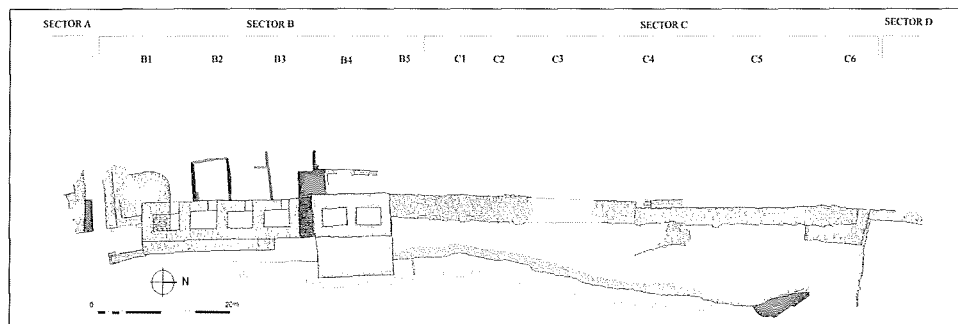
La muralla ibèrica principal des del nord-est. En primer terme, a baix, el fossat amb l'escarpa fortificada, en procés d'excavació i consolidació. A dalt, el pany de la muralla. A l'esquerra, el bastió número 1.

Planta general de la muralla ibèrica principal, amb els primers reforços que s'hi van fer en el decurs del segle III a.C.: construcció dels bastions 1 i 2, reforçament de la porta amb una torre interior i aixecament d'un parament extern adossat als sectors B1 i B2 de la muralla.

Una de les seccions estratigràfiques preses durant l'excavació. En direcció est-oest pel sector B4. A l'esquerra es pot apreciar la seqüència des de l'edat del bronze a l'època medieval. En el centre el cos de la muralla on hi ha phylactèria 5. Tot seguit, el bastió número 1 i el fossat, afectat per la construcció d'aquesta darrera estructura.

Planta general de la muralla ibèrica principal, amb la segona tanda de reforços que s'hi van fer en el decurs del segle III a.C: empetitiment de la porta principal, tapiat de la poterna o porta secundària, darrera de la qual es va construir una escala per accedir al pas de ronda, i tapiat de les portes dels phylactèria 1-4, la paret interna dels quals es va reconstruir; aleshores també es van reblir interiorment. Al sector C5 es va bastir una mena de bestorre adossada a la escarpa del fossat.

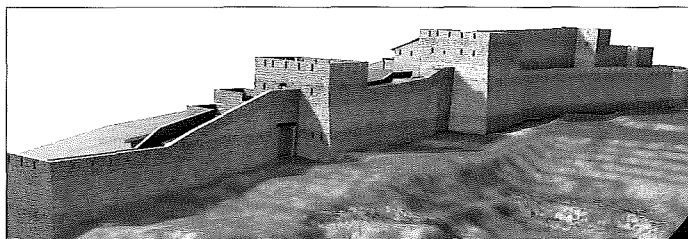
La destrucció de cap al 200 aC

En aquella època la fortificació va ser expugnada i malmesa a causa d'un incendi. Aquest esdeveniment s'ha comprovat abastament a la banda meridional de la muralla principal, tant a la zona de l'accés, en què, l'any 1986, es va trobar, sota les capes d'enderroc, la porta de fusta cremada, com al darrere del bastió número 1, on també eren molt clares les restes d'incendi. En 1997-1998, s'hi van localitzar les bigues del forjat de la planta pis de l'edifici que s'adossava interiorment a la muralla. En aquest indret també van aparèixer una sèrie de peces de ceràmica literalment esclafades per l'ensorrament del sostre, al costat d'altres de trencades en molts trossos disseminats per la superfície del terra, la qual cosa indicava que, mentre les unes es trobaven *in situ*, les altres havien caigut des del pis alt, juntament amb les bigues. A sobre de tot això, es trobava un típic estrat d'enderroc, compost de moltes pedres de diferents mides i poca argila. Tot plegat contenia ceràmica de vernís negre, tant del taller de Roses com itàlica, de la classe decorada amb les anomenades petites estampilles i també de la que rep el nom convencional de campaniana A. També hi havia algunes àmfores, procedents de la costa tirrènica o d'origen cartaginès. Aquest conjunt, que acompanyava la ceràmica ibèrica, lògica-

M. BALDOMÀ, 2000, FONS DOCUMENTAL DE L'EPAL.

Sector central de la fortificació ibèrica principal. A l'esquerra, el tram amb els phulactèria 3 i 4. Al centre el tram amb els 5 i 6 i el bastió 1. Al fons, el sector C que, en el moment de prendre aquesta imatge, es trobava en procés de recerca i consolidació.

INFOGRAFIA AMB DADIES DELS
AUTORS: JAVIER ORTIZ (CENTUM),
2008, FONS DOCUMENTAL DE
L'EPAL.

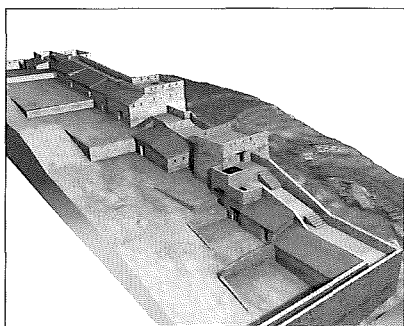
La muralla ibèrica principal vista des del sud-est. Restitució de l'estat ideal del seu estat al segle III aC avançat.

ment més abundant, proporcionava una datació de les acaballes del segle III o de la primeria del segle II aC.

A la cara externa de la fortificació els estrats d'enderroc eren de gran potència. A banda de la ceràmica ja enumerada, s'hi va trobar una dracma emporitana, molt semblant a les publicades per Molist i Rovira en 1986-1989, procedents de l'àrea de la porta. Segons M. Campo, les monedes corroboren la data aportada per la ceràmica. Aquestes evidències, que centren la datació obtinguda cap al 200 aC, fan que es pugui relacionar amb dos esdeveniments bèl·lics ben coneguts: la Segona Guerra Púnica (218-201 aC) o la campanya del cònsol M. Porci Cató, duta a terme en 195 aC contra els ibers revoltats arreu d'Hispania un parell d'anys abans (Liv. XXXIV).

Al llarg de la guerra hannibàlica, les peripècies dels ausetans van ser constants. El 218 aC, quan els exèrcits cartaginesos marxaven cap a Itàlia a combatre els romans, van sotmetre diversos pobles ibers, entre els quals hi havia els ausetans (Liv. XXI, 23-24). L'hivern del 218 al 217 aC, les tropes d'Gneu Escipió van assetjar durant un mes la ciutat d'Ausa, que llavors

millitava en el camp cartaginès. El règul ausetà Amusic, abans que la ciutat caigués, va fugir i es va refugiar al camp del general Hasdrúbal (Liv. XXI, 61). Avançat el conflicte, l'estiu del 205, els ilergets van reunir per segon cop –ja ho havien fet el 206– una confederació de tribus ibèriques que s'enfrontaren als romans. Aquesta vegada, al costat dels cabdills Indíbil i Mandoni, hi havia els ausetans encapçalats per Amusic, així

INFOGRAFIA AMB DADIES DELS AUTORS: JAVIER
ORTIZ (CENTUM), 2008, FONS DOCUMENTAL
DE L'EPAL.

La muralla ibèrica principal vista des del sud-oest. Restitució de l'estat ideal del seu estat al segle III aC avançat.

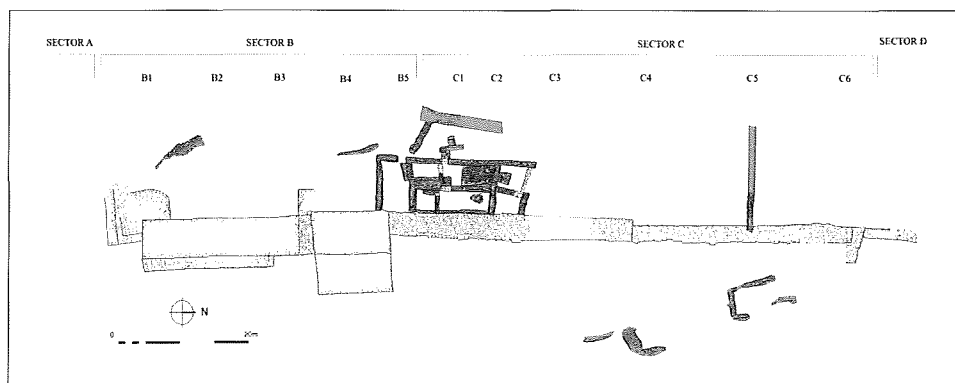
com els lacetans amb el seu príncep. La confrontació amb els romans, que va tenir lloc prop d'on és ara Saragossa, va resultar una terrible desfeta per als ibers, que van veure els seus líders empresonats i morts; Indíbil ja havia caigut al combat. També van ser ocupats els principals nuclis de població ibèrics (Liv. XXIX, 1-3). Potser, en aquest marc es podria haver produït l'ocupació i destrucció parcial de l'*oppidum* del Montgròs, que coincidiria amb la del Casol de Puig Castellet de Folgueroles. D'aquesta manera, s'haurien inutilitzat dos nuclis militars que eren la clau per accedir, des del nord-est, a la plana de Vic o als turons que la limiten, on de ben segur era la capital ausetana.⁷ Una altra possibilitat és que la destrucció hagués tingut lloc pocs anys després, el 195 aC, en el decurs de la campanya de M. Porci Cató. Llavors, el cònsol va mantenir combats amb diferents exèrcits del país, i és proverbial la seva ordre de destruir les muralles dels nuclis ibèrics. Se sap que no va ser acomplerta a tot arreu, però potser l'enderrocament sistemàtic de les defenses als nuclis ausetans podria tenir aquesta altra causa.

Sigui com sigui, estem tractant d'un període molt curt des del punt de vista arqueològic, entre el 205 i el 195 aC, en què l'estat dels nostres coneixements sobre els materials que ens serveixen de fòssil director, la ceràmica de vernís negre, les àmfores i les monedes, encara no permet matisos cronològics tan afinats. És per això que datem aquest moment de cap al 200 aC, posats a triar una xifra rodona.

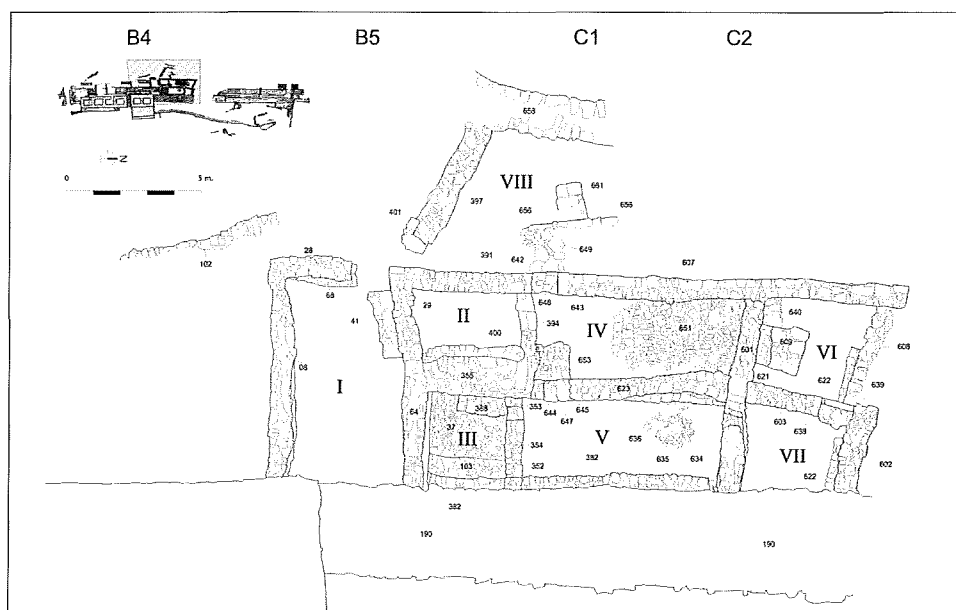
L'època medieval

A tot l'extens sector que hem excavat, immediatament per sobre de les capes ibèriques d'enderroc, s'hi troben les corresponents a l'època medieval. Les primeres notícies de troballes de material medieval al Montgròs daten de les excavacions dutes a terme el 1975. Llavors, es va localitzar la base d'una columna, es van recollir teules a l'àmbit B5 i es va proposar la hipòtesi de la utilització d'algunes ruïnes de la muralla ibèrica en una època més recent. Amb motiu de campanyes posteriors, es tornà a parlar d'una *frequència* medieval del jaciment, però sense referències més concretes.

D'ençà del 1997, els resultats han estat més explícits. Ara sabem que, a ponent del pany principal dels sectors B5 a C2 de la muralla ibèrica, a l'època medieval es va bastir de bell nou un edifici d'uns 180 m² adossat a la cara interna de la fortificació. Una part d'aquesta construcció, la situada més cap a migdia, va aprofitar com a paviment la part superior dels nivells d'enderroc d'època ibèrica (espais I i II) o, fins i tot, algunes estructures arrasades, com ara la primera muralla (espai III). A la banda de tramuntana, però (espais IV a VII), on el terreny pujava progressivament cap al punt més alt del turó, es va optar per desmuntar les estructures antigues i extreure-hi el substrat natural,

Planta general de les estructures medievals. Al bell mig, hi destaquen les ruïnes de la part residencial del mas Montgròs, que estava envoltat de dependències agrícoles i ramaderes aïllades i de murs d'aterrassament.

Planta de detall de la part residencial del mas Montgròs, amb indicació de la nomenclatura dels àmbits i de les unitats estratigràfiques.

a fi d'aconseguir sòls horitzontals. La façana occidental d'aquest edifici donava a un lloc de pas, en direcció nord-sud (espai VIII), limitat a migdia per una paret que configurava una terrassa i a ponent per una altra que, de moment, coneixem molt poc, tot i que podria haver format part del perímetre d'una superfície artificialment extensa, potser una era.

L'espai I d'aquesta construcció tenia, com la resta, planta baixa i pis, en aquest cas sostingut per una columna de pedra situada en posició central. En els de més al nord les bigues devien recolzar en les parets, tot i que, entre els espais III i V, són clarament visibles els estreps del que podria haver estat un arc diafragmàtic que, més tard, va ser tapiat. Suposem que la part baixa de la majoria d'aquests espais hauria servit com a quadres o estables, segons que indica la presència d'una menjadora a I o el paviment de pedra de IV. A l'espai VI, per la seva banda, es distingeix perfectament la base d'un forn domèstic, exempt de les parets perimètriques. Com és normal en aquesta classe de construccions, les habitacions es trobarien a la planta pis. Cal destacar, en tot cas, que la muralla ibèrica principal, tot i estar malmesa, constituïa el límit oriental d'aquesta casa.

Aquestes estructures no són les úniques que hi havia al Montgròs a l'època medieval. Més al nord, al vèrtex de l'esquena d'ase on s'havia assentat la fortificació ibèrica (C5), hi ha un mur perpendicular que podria haver delimitat una feixa o tancat una pleta. A més, a llevant del recinte emmurallat van aparèixer una sèrie de parets molt arrasades, que configuraven recintes de difícil interpretació. També s'han d'esmentar les restes de feixes que apareixen a la banda de ponent del recinte, entre els sectors B1 i C3, que corresponen a l'ordenació en diferents terrasses de tota aquesta superfície. D'altra banda, cal parar atenció en el fet que les capes medievals d'enderroc excedeixen de

Ruïnes de la part residencial del mas Montgròs, adossades a la cara interna de l'antiga muralla ibèrica principal, vistes des del nord-oest.

Fragments de la tapadora d'un lekanis de ceràmica àtica de figures roges, amb decoració d'una escena de gineceu, datable entre el 375 i el 350 aC.

tal d'esbrinar-ne la data de fundació i del primer període d'ús només comptem amb la ceràmica utilitària local o "regional" grisa i oxidada, feta al torn lent. Com que la tipologia d'aquest material roman gairebé invariable entre la primeria del segle XI i el segle XIV avançat, hem recorregut a l'estudi físico-químic d'algunes peces. Així, la datació per termoluminiscència⁸ de sengles mostres procedents de les unitats estratigràfiques 632 i 633 ha proporcionat els resultats següents:

U.E. 632. Edat: 972 ± 51 anys BP, data de calendari: 1037 ± 51 .

U.E. 633. Edat: 888 ± 44 anys BP, data de calendari: 1121 ± 44 .

molt l'àrea ocupada per les construccions d'aquella època estudiades fins ara. Aquests estrats palesen, en primer lloc, que l'abandó de la fortificació ibèrica no va suposar-ne l'arrasament ni tampoc el col·lament del pany principal, i en segon lloc, que d'aquestes ruïnes, raonablement conservades, se'n va tornar a fer ús a l'època medieval.

Quant a la datació de totes aquestes estructures, el material arqueològic aparegut ha resultat esclaridor. Per

Si tenim en compte que la unitat 632 correspon a la fundació de l'edifici trobat als sectors B5 a C2 i la 633 a un moment de funcionament ple del mateix, podem concloure que el sector d'aquesta estructura que hem excavat, probablement el més important, es degué bastir entre, com a màxim, l'últim o el penúltim decenni del segle X o, a tot estirar, el tercer quart del segle XI, i que, entre finals d'aquest mateix segle o una mica més

Punta de fletxa de bronze d'aletes i penduncle, de la qual només s'ha conserva el cap triangular. Per la posició estratigràfica es pot datar de la segona meitat del segle IV aC.

Fíbula de bronze de doble ressort format per tres espirals cadascun. La mordassa està rematada per un ganxo destinat a subjectar la punta amb l'arc, que restaria fixat amb unes rodelles de les quals es conserva una. Aquesta part està decorada amb una dena de corall de forma cilíndrica. Datació estratigràfica: c. 300 aC.

tard de mitjan del XII, es trobava en ple ús.

Quant a l'abandó d'aquest edifici i d'altres dependències perifèriques, la tipologia de ceràmica i monedes trobades als estrats de destrucció és més explícita, i no cal recórrer a anàlisis. Pel que fa al numerari, cal esmentar dues monedes de Jaume I, les quals tenen un forquilla cronològica àmplia, ja que van romandre en el circuit fins al segle XIV ben avançat. Més precisions aporta la troballa d'un plat de balança per comprovar el pes dels florins, el qual proporciona un *terminus ante quem* de cap

al 1365. Aquestes peces, estudiades per M. Clua, complementen l'aparició en els mateixos estrats de ceràmica catalana decorada en verd i manganès, així com ceràmica valenciana decorada en blau. Tot això ens situa a les acaballes del segle XIV o el primer o segon decenni del segle XV.

La documentació escrita, per la seva banda, no dóna per ara indicis primerencs sobre el lloc del Montgròs. El castell del Brull, tradicionalment, s'ha identificat amb la fortificació en ruïnes conservada en un turonet proper a l'Ajuntament i l'església parroquial. En aquest indret el nostre Servei hi va dur a terme, el 1998, un sondeig preliminar dirigit per Joan Menchon, i només s'hi van trobar vestigis del segle XII com a màxim. Tanmateix, atès que, segons Pladevall i Benet, el terme del Brull és documentat des del 963, es podria considerar que la fase medieval de la nostra fortificació s'hagués iniciat al segle X, moment en què el sistema feudal i la nova estructura del poblament ja estaven fermament establerts al comtat d'Osona. D'altra banda, comptem amb l'esment documental de diferents senyors del lloc del Montgròs al llarg dels segles XIII i XIV, i de l'aparició d'un mas del mateix nom que, el segle XV, ja era fora d'ús, tal i com explica D. Galí en un altre article d'aquesta revista.

Tot això ens fa pensar que, o bé la primera ocupació medieval del Montgròs va començar aprofitant l'antiga fortificació ibèrica amb el mateix caire defensiu que havia tingut segles enrere, o bé, senzillament, el mas és

molt més antic que les referències documentals que en posseïm. La primera hipòtesi és la més suggestiva però, de moment, l'abast i la mena de les troballes arqueològiques impedeix de confirmar-la completament.

De l'època moderna i contemporània no s'hi ha documentat cap construcció, però el descobriment de ceràmica dels segles XVII al XIX, sempre a llevant de la muralla i en poca quantitat, demostra que el lloc va ser freqüentat durant aquest període. Ja al segle XX, a principis de la dècada de 1970 es va obrir un camí al centre de la fortificació, que va comportar la destrucció d'un tram de la muralla ibèrica principal, el qual va ser reconstruït per l'SPAL l'any 2001.

NOTES

1. La muralla es va estretint a mesura que avança el traçat cap al nord. Entre els sectors B1 a B3, té una amplària de 5,5 m, i als sectors B4 i B5, el gruix arriba als 5,9 m. Entre C1 i C4, l'amplària és de 3,5 m, i a C5-C6, és de 2,25 m. Al sector D, encara poc excavat, sembla que només arriba a 1 m.

2. De l'estudi Aranyó, Ensenyat, Tarrida, arquitectes. SLP.

3. Dirigides per Albert López Mullor i Mateu Riera entre 1997 i 2002, i per A.L.M. i Javier Fierro entre 2003 i 2009.

4. En un primer moment (1998), vam tenir la impressió que es podien associar a les restes molt escadusseres –una o dues filades– de la primera muralla descobertes al darrere del sector B4 de la fortificació ibèrica principal. L'ampliació de l'excavació d'aquesta primera defensa en diversos punts i l'estudi del seu rebliment (2003-2004) ens va fer rebutjar aquella primera hipòtesi i considerar aquesta fortificació més antiga, també d'origen ibèric.

5. Les anàlisis dels isòtops de carboni 14 de dues mostres procedents de l'horitzó del bronze final del turó del Montgròs van ser realitzades, l'any 2002, per Göran Possnert i Maud Söderman del *Department of Material Science. Division of Ion Physics* de la Universitat d'Upsala, i mitjançant la col·laboració de Fernán Alonso de l'Instituto de Química Física "Rocasolano" del CSIC (Madrid).

6. Realitzades al Laboratorio de Datación y Radioquímica, departamento de Química Agrícola, Geología y Geoquímica, de la facultad de Ciencias de la Universidad Autónoma de Madrid, sota la direcció de Tomás Calderón i Asunción Millán.

7. S'ha de tenir present la teoria de Jacob (1987-1988) i Burillo (2001) segons la qual alguns cites dels autors clàssics es refereixen als "ositans" i no pas als ausetans. Els primers serien una tribu situada "prop de l'Ebre", lluny de l'actual comarca d'Osona. En un altre lloc (López Mullor, en premsa) hem discutit aquesta teoria, que no es pot descartar, tot i que, a parer nostre, no es troba prou contrastada.

8. Duta a terme per Pedro Benítez i Asunción Millán, del Laboratorio de

BIBLIOGRAFIA ESSENCIAL, PER ORDRE CRONOLÒGIC

ANÒNIM (1975), *Hallazgo de una muralla ibérica en el Brull*, Informació Arqueològica (Barcelona), 17, pàgs. 133-135.

J. BARBERÀ, T. CARRERAS, J. ENRICH, LLONGUERAS, A. LÓPEZ MULLOR, M., J.M. NUIX, J. ROVIRA, E. SANMARTÍ. (1983), *Indígenes i colonitzadors. Turó del Montgròs. El Brull, Osona*, Exposició. "L'Arqueologia i la nostra història. Deu anys d'excavacions arqueològiques de la Diputació de Barcelona", Diputació de Barcelona, Àrea de Cultura, Barcelona, pàgs. 42-44.

J. ROVIRA; A. LÓPEZ MULLOR. (1982), *L'assentament del Bronze Final del turó del Montgròs (el Brull, Osona)*, AUSA (Vic), X, 102,104, pàgs. 187-192.

A. LÓPEZ MULLOR; J. ROVIRA. (1982), *La fortificació ibèrica del turó del Montgròs (el Brull, Osona): darreres novetats*, AUSA (Vic), X, 102,104, pàgs. 193-199.

E. MORRAL; J. NIETO; D. MIQUEL. (1982), *Turó del Montgròs, El Brull*, Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys, Excavacions Arqueològiques a Catalunya, 1, Servei d'Arqueologia, Generalitat de Catalunya, Barcelona, pàgs. 242-245.

A. PLADEVALL; A. BENET. (1984), *El Brull. Castell del Brull, Catalunya Romànica II. Osona I*, Barcelona, pàgs. 148-152.

N. MOLIST; J. ROVIRA. (1986-1989), *L'oppidum ausetà del turó del Montgròs (el Brull, Osona)*, Empúries (Barcelona), 48-50, pàgs. 122-141.

N. MOLIST; J. ROVIRA. (1991), *La fortificació ibèrica del turó del Montgròs (El Brull, Osona)*, Simposi Internacional d'Arqueologia Ibèrica. Fortificacions. La problemàtica de l'ibèric ple: (segles IV-III aC), 6 a 9 de desembre de 1990, Manresa, pàgs. 249-264.

M. DE ROCAFIGUERA (1995), *Osona ibèrica. El territori dels antics ausetans*, Vic.

P. MORET. (1996), *Les fortificacions ibèriques. De la fin de l'âge du bronze à la conquête romaine*, Collection de la Casa de Velázquez, 56, Madrid.

P. JACOB. (1987-1988), *Un doublet dans la géographie livienne de l'Espagne antique: Les Ausetans de l'Ebre, Kalatahos (Teruel)*, 7-8, pàgs. 135-148.

A. PLADEVALL. (1998), *El Brull: un terme entre la Plana de Vic i el Montseny*. Barcelona.

A. LÓPEZ MULLOR; M. RIERA. (1999), *L'època medieval al recinte fortificat del turó del Montgròs (el Brull, Osona)*, Congrés Internacional Gerbert d'Orlhac i el seu temps. Catalunya i Europa a la fi del 1r mil·lenni, Vic-Ripoll, 10-15 de novembre de 1999, Vic, pàgs. 419-435.

D. GALÍ. (2001), *Estudi històric documental de l'oppidum del turó del Montgròs (el Brull)*, Servei del Patrimoni Arquitectònic Local, Diputació de Barcelona, Barcelona (inèdit).

F. BURILLO. (2001-2002), *Propuesta de una territorialidad étnica para el Bajo Aragón: Los Ausetanos del Ebro u Ositanos*, Kalathos (Teruel), 20-21, pàgs. 159-187.

M. CLUA. (2002 a), *Circulació monetària des de l'època medieval a les comarques de Barcelona*, Servei del Patrimoni Arquitectònic Local, Diputació de Barcelona, Barcelona.

M. CLUA. (2002 b), *Un plat de balança trobat al Turó del Montgròs (El Brull)*. Seminari Eines i instrumental metàl·lic (segles V-XV dC), Museu de L'Esquerda. Roda de Ter, 13 i 14 de juny de 2002, Roda de Ter, pàgs. 76-81.

A. LÓPEZ MULLOR. (2002), *Arqueología y restauración. El oppidum del Turó del Montgròs (El Brull, Barcelona)*, Actas de la I Bienal de la restauración Monumental Academia del Partal. L'Hospitalet de Llobregat (Barcelona), del 23 al 26 de novembre de 2000, [Quaderns Científics i Tècnics de Restauració Monumental, 13], Diputació de Barcelona, Àrea de Cooperació, Servei del Patrimoni Arquitectònic Local, Barcelona, pàgs. 53-65.

A. LÓPEZ MULLOR; M. RIERA. (2004 a), *Intervencions recents (1997-2001) a l'oppidum del Turó del Montgròs (el Brull, Osona)*, Tribuna d'Arqueologia 2000-2001, Servei d'Arqueologia, Generalitat de Catalunya. Barcelona, pàgs. 135-185.

A. LÓPEZ MULLOR; M. RIERA. (2004 b), *La fortificació medieval del turó del Montgròs (el Brull, Osona, Barcelona)*, Actes del congrés "Els castells medievals a la Mediterrània nord-occidental", Arbúcies 2003, Diputació de Girona, Universitat de Girona, Universitat de Barcelona, Girona, pàgs. 473-482.

A. LÓPEZ MULLOR; M. RIERA. (2004 c), *Resultats de les excavacions de 1997 a 2001 a l'oppidum del Turó del Montgròs (el Brull, Osona)*, Actes de les Jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2001. Comarques de Barcelona 1996-2000. La Garriga, 29 i 30 de novembre i 1 de desembre de 2001, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Ajuntament de la Garriga, vol. I, Barcelona, pàgs. 267-282.

M. CAMPO. (2004), *Nota sobre la dracma trobada el 1998 al Turó del Montgròs*, Tribuna d'Arqueologia 2000-2001, Servei d'Arqueologia, Generalitat de Catalunya, Barcelona, pàg. 182.

J. MENCHON. (2004), *Resultats de la primera campanya d'excavació al castell del Brull (Osona)*. Actes del congrés Els castells medievals a la Mediterrània nord-occidental, Arbúcies 2003, Diputació de Girona, Universitat de Girona, Universitat de Barcelona, Girona, pàgs. 483-490.

A. LÓPEZ MULLOR, X. FIERRO, M. RIERA. (2005), *Resultats de les excavacions de 1997 a 2003 a l'oppidum del Turó del Montgròs, el Brull (Osona)*, Món ibèric als països catalans [XII Col·loqui d'Arqueologia de Puigcerdà, 14-15 de novembre de 2003], vol. I. Puigcerdà, pàgs. 141-162.

MORET, P. (2008), *Turó del Montgròs (El Brull, Barcelone). Les fortifications à casemates de la haute vallée du Ter*, Recherches historiques et archéologiques sur l'Ibérie Antique, vol. 2. Architecture, urbanisme et organisation du territoire dans l'Ibérie de l'âge du fer à l'époque républicaine (VIIe – Ier siècle avant J.-C.), Mémoire d'habilita-

tion, Université de Toulouse-Le Mirail, 2008, pàgs. 104-108, 132-136.

A. LÓPEZ MULLOR. (en premsa), *La fortificación ibérica del Turó del Montgròs (El Brull, Barcelona)*, Curso: Las fortificaciones ibéricas. Elda 2004, Ayuntamiento de Elda, Universidad de Alicante.

Servei del Patrimoni Arquitectònic Local. Diputació de Barcelona. Comte d'Urgell, 187. 08036-Barcelona, lopezmal@diba.cat; fierromx@diba.cat.

Els documents històrics del Mas de Montgròs

David Galí

Des de la primera campanya d'excavació duta a terme a L'*oppidum* del turó del Montgròs l'any 1975 per tècnics del Museu Arqueològic de Barcelona es coneix l'existència d'un establiment medieval al monument, que va aprofitar estructures d'època més antiga enrunades. Però no va ser fins a les campanyes dels anys 1997 i 1998, i a les efectuades entre el 2005 i el 2009, endegades pel Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, que va ser estudiat i documentat de forma exhaustiva. Arran d'aquests treballs es va palesar que a ponent de la part central de la muralla, a prop del bastió número 1, es va construir un edifici a l'època medieval. Hipotèticament, es deduïa que s'hauria establert cap al segle X, tot i que no és fins a les últimes dècades del segle XIII quan apareix documentada la família de Montgròs al Brull, que hi perdurà fins a principis del segle XV.

ARXIU SPAL, 19 DE FEBRER DE 1975.

El jaciment del turó del Montgròs poc després de la seva descoberta.

EL POBLAMENT DEL TERME SEVEDÀ A L'ALTA EDAT MITJANA I LA CONSOLIDACIÓ DEL TERME DEL BRULL ENTRE ELS SEGLES XI I XIII. CASTELL, PARRÒQUIES I CAPELLES, I MASOS

A inicis del segle X, el territori que abasta el municipi del Brull ja estava organitzat administrativament. Des de l'any 904 es documenta el "terminio Sevedano", on s'inclouïen els actuals municipis del Brull i de Seva i, a partir de la mateixa data, hi ha notícia de transaccions de terres, vinyes i cases. També s'esmenten per primer cop les esglésies parroquials de Santa Maria de Seva (952) i de Sant Martí del Brull (998), la capella de Sant Mamet (1039), la de Sant Jaume de Viladrover (1110) i l'església de Sant Cristòfol de la Castanya. L'any 963 es venien unes cases, terres i vinyes al comtat d'Osona, a l'apèndix Sevedà, que afrontaven per llevant *in ibso castellare*, per migdia *in ibso Brullo*, per ponent amb un molí i per tramuntana *in Pugolo Regio* (Hostalets de Balenyà). D'aquesta manera, quedava documentat el lloc del Brull i també el Puig Castellar, situat a l'est del nucli parroquial de Sant Martí.

Entre la migrada documentació de l'època no apareix cap referència documental relacionada amb l'*oppidum* del Montgròs, malgrat que llavors les ruïnes de la muralla serien força visibles i part d'elles podia haver-se aprofitat per a un establiment. Excepte aquell *castellare*, no hi ha cap esment referit a una muralla, castell, marge o paret ni tampoc a Montgròs.

Durant el segle XI, l'antic terme Sevedà quedarà sota domini del castell del Brull, documentat el 1062, però que, segons altres referències indirectes, ja existiria cap a finals del segle X o inicis del següent. La fàbrica del que ha pervingut del castell data d'entre els segles XII i XIII i va ser fruit d'unes obres fetes després que Guillem de Cardona el prengués per la força vers l'any 1170. El 1265 el bisbe Ramon d'Anglesola i els canonges de la seu de Vic van comprar-lo al vescomte Ramon Folc V de Cardona i la Mitra de Vic va accedir a la jurisdicció del Brull.

La implantació dels nuclis parroquials del Brull, de Sant Cristòfol de la Castanya i de Seva no va propiciar un creixement d'habitants al seu redós. Excepte l'últim, que es va convertir en una sagrera fortificada entre els segles XII i XIV, la població va mantenir-se disseminada durant l'època medieval, amb l'establiment de *domi* i masies, estructura social i territorial que ha arribat a l'actualitat. Durant el segle XI comencen a aparèixer notícies sobre masos establerts al terme del castell del Brull, com el Grau de Viladrover (1029), el Montanyà, a l'enclau de Seva (1045), o la *domus* de Vilanova, a la quadra de Terrassola (1082).

És precisament al segle següent quan hi ha les primeres notícies d'alguns masos veïns al turó del Montgròs, com són Can Brull, a Aiguafreda (1127); la Sala, que tindria el seu origen cap a l'any 1155, quan Guillem de Sala dotava

M. BALDOMÀ, ARXIU SPAL, 27 DE GENER DE 2000.

Les ruïnes del castell del Brull, abans de la consolidació duta a terme per l'SPAL entre els anys 2000 i 2001.

amb terres de la Costa de l'Avencó al matrimoni format per Oller de Sala i Dolça de Torrellebreia, i Gatillepa, actualment desaparegut i que es trobava al nord-est del Montgròs (1192). La primera notícia documental del mas Boix, veí del turó del Montgròs per llevant i que afronta per tramuntana amb el mas la Sala, és de l'any 1332, quan *Bernardum de Buxio* i la seva dona Elisenda donaven al seu fill tot el *mansum de buxio* mentre estigués casat amb Sibila, filla de Pere de Vilar, de la parròquia de Montseny. Malgrat que no està documentada cap referència sobre ocupació humana a l'*oppidum* en aquesta època, seria plausible que, atesa la notícia de l'existència de masos a l'indret, hi hagués algú que s'establís a la muralla.

A. LÓPEZ MULLOR, ARXIU SPAL, 4 DE MARÇ DE 2010.

El mas la Sala, originat l'any 1155.

EL MAS DE MONTGRÒS. L'ÈPOCA MEDIEVAL

Per les dades que Antoni Pladevall havia aportat, es tenia notícia d'un mas anomenat Montgròs, suposadament radicat al mateix indret on s'aixeca la muralla, per la coincidència del seu nom amb l'apel·latiu del topònim amb el qual va identificar-se l'*oppidum* després de la seva descoberta l'any 1974. Això plantejava la incògnita de si el mas prenia el nom del lloc on va establir-se o a l'inrevés. La paraula montgròs tant podria tenir l'origen en la denominació popular de la mateixa muralla ja derruïda, com a un munt o conjunt gros de pedres, terres i possiblement vegetació, formant una elevació, com també en la designació del lloc on hi havia el mas. Certament, és una incògni-

ta molt difícil de desvetllar, ja que les sèries més antigues de la documentació relativa al Brull no donen cap pista i es conserva documentació notarial de les parròquies del Brull i Seva, respectivament, des dels anys 1280 i 1286, quan el poblament d'aquest territori ja estava totalment consolidat.

A partir de finals del segle XIII comencen a aparèixer algunes dades sobre els membres d'una família de la parròquia de Sant Martí del Brull anomenada Montgròs i documentada com a *Mongrosso*, *Montegrosso*, *Muntgros*, *Muntgross*, *Munt gros*, *Montegrosso*, *Montgros*, *Muntgrods* o bé *Mont gros*; tant el cognom com el nom del mas sempre porten associat un *de* al davant, fet que podria indicar que la família i el mas prendrien el nom de l'indret on es van establir. Si bé es té notícia dels Montgròs i del mas homònim des de l'any 1288, s'haurà d'esperar al 1419 per poder confirmar documentalment i de forma definitiva la situació de la finca en el mateix indret on s'ubica la muralla del turó del Montgròs. Probablement, els Montgròs van ser els primers en establir-se a redós de les ruïnes de l'*oppidum*, encara que no es pot establir exactament des de quan.

Es té notícia de sis generacions de la família Montgròs, personificades en Andreu, Berenguer, Pere, Arnau, Maria i Pere. Els primers membres documentats són Berenguer, fill d'Andreu i pare de Pere, que estava casat amb Sibila. El 23 de juliol de 1288, "*Ego berengarius de mongrosso filius Andree de mongrosso salvo et difino in perpetuum tibi Petro monte grosso et Sibilie uxoris eius et heredi dicti mansi totum mansum de montegrosso*" [Jo, Berenguer de Montgròs, fill d'Andreu de Montgròs, estableixo perpètuament a tu, Pere de Montgròs i a la teva esposa Sibila i als vostres hereus tot el mas de Montgròs]. El 18 d'octubre de 1321, Sibila va testar i nomenà hereu al seu fill Arnau i citava, també, els seus altres fills, Jaume, ja documentat el 1314, Ramon, i Bonanat, que també apareix entre 1337 i 1344.

Arnau, citat entre 1320 i 1353 va convertir-se en el cap de la família i, fruit del seu matrimoni amb Guillema, van néixer quatre filles: Maria, la pubilla, Elisenda, Guillema i Bunissenda. Segons un capbreu del castell del Brull, Arnau de Mongròs havia de pagar al bisbe de Vic 9 sous, 4 diners i un porc d'un any, i fer tasca i braçatge "per los honors del seu mas les quals son damont les cases vers orient". També havia de donar un capó, un quartà de vi i mitja quartera de blat "per lo moli que ha en le Riera reall", i per la "masie de munraya per raho de la castlanya de balanya", que no sabem si podria referir-se a la masia Montanyà, havia de satisfer un feix de palla, dos quartans i una garba de civada, un formatge i dos ous. D'aquests pagaments en espècia es desprèn que el mas devia comptar amb conreus de cereals i de vinya, i criar-s'hi aviram i caps de boví o oví, que permetessin fer formatge. Fins i tot tenia molí propi, situat a la confluència del torrent de l'Estanyol i del de la Sala, on neix la riera de l'Avencó, l'actual Molinot, avui enrunat i que es troba dins dels terrenys del mas la Sala.

Respecte a la línia successòria d'Arnau de Montgròs, les seves filles petites, Elisenda, Guillema i Brunissenda van ser "col·locades" (casades) en masos del mateix terme del castell del Brull. En una data incerta, entre els anys 1326 i 1350, Pere de Sala es va casar en segones núpcies amb Elisenda i aquesta es va convertir en madrastra de Marc de Sala, hereu del mas la Sala. Cap a 1332, Guillema es va unir amb Pere de Mas, de l'heretat Mas, de la quadra de Terrassola. L'any 1353 Brunissenda ja estava casada amb Pere del mas Casademunt de Torrents, situat a l'est del nucli parroquial del Brull.

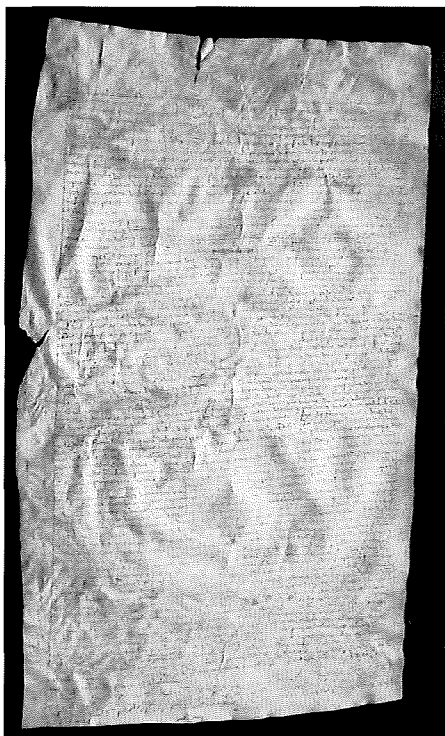
Pel que fa a Maria, la pubilla dels Montgròs, el 1345 estava maridada amb Ramon, que va adoptar el cognom de la seva esposa. Vuit anys més tard apareix esmentada com a "*filia et heres universalis quondam Arnaldi de muntgros et guillelme uxoris*" [filla i hereva universal del difunt Arnau de muntgros i de la seva esposa Guillema] i, el 1362, com a "*heres et proprietaria de manso de mont gros castri de brolio*" [hereva i propietària del mas de Montgròs, del castell del Brull]. L'any 1371 encara és esmentada com a hereva del mas de Montgròs, ja casada en segones núpcies amb Pere de Montgròs, que va adoptar el cognom de la seva esposa i que va ser nomenat procurador seu. Un any més tard apareix el mateix Pere de Montgròs, major, i el seu fill, també dit Pere, menor.

La ubicació del mas Montgròs a l'indret on hi ha l'*oppidum* es constata documentalment a través d'un capbreu del terme del castell del Brull datat de l'any 1419; és difícil saber si veritablement el capbreu explicita la situació d'aquell moment, o si, com sovint passava, les dades principals eren copiades d'algun altre capbreu anterior. Precisament, en el document es dona relació de les terres de Pere de Montgròs, que només està documentat al Brull fins l'any 1405.

Pere de Montgròs, de la parròquia del Brull, es considerava *homo propius solidus et affocatus*, sotmès, lleial i vassall del senyor feudal del Brull, en aquest cas, el bisbe de Vic. Tenia establert el mas de Montgròs, que afrontava "*ab oriente in honorem mansi de la sala a meridie in honoris qui sint de gatileppa domorum mansorum dez brugero et ab occiduo cum domibus dicti mansi de munt gros et a circio partim in camyno mercader et partim in honore qui fou de gatilepa*" [a orient amb terres del mas de la Sala, a migdia amb terres que siguin de Gatillepa, la casa del mas de Bruguer, i a occident amb les cases de dit mas de Montgròs i a cerc, part amb el camí mercader i part amb terra que era de Gatillepa]; una via que es pot identificar amb un camí de bast que pujava per l'afrau en direcció cap al molinot i Seva i que actualment no s'utilitza. Havia de satisfer el pagament de 9 sous i 4 diners de cens al bisbat i, a més, donar "*unam truyam que stet et fructifferit in dictus manso de muntgros*" [una truja que estigui i crii en el dit mas de Montgròs]. També havia de pagar al bisbe de Vic "*una quartera e migge de forment vel circa [...] unum porco caponum et unum quarterum vini*", o sia, uns 100 quilos de blat, un porc, un capó i un litre de vi.

Aquestes són les últimes notícies sobre l'ús agropecuari del mas. Després, va passar d'unes mans a altres, per tal d'explotar-ne bàsicament els alzinars i no es té cap més notícia sobre els seus habitants. En una data no molt llunyana a l'any 1419, va passar a mans dels Grau de Viladrover, que l'any 1443 van vendre'l a l'hereu del mas la Sala. Aquesta informació sorgeix de la carta de venda amb retencions del mas Montgròs feta per Pere Grau a Bartomeu Sala el 1443, que és mencionada en el document de venda de tot el mas íntegre, sense retencions, de Joan Grau a favor de Gabriel Sala l'any 1505; un document en pergamí que conserva curosament Ramon Sala Tañà, propietari del mas la Sala. No es té notícia de com el mas de Montgròs va anar a parar als Grau, tant podria ser per adquisició, com per herència a través d'algun parentiu entre els Grau i els Montgròs. L'any

1505, Joan Grau: *"de certa sciencya per me et meos vendo vobis gabriel sala parrochie de brolio et vestris heredibus et successoribus et quibus volueritis integriter omnes illa cartam sive instrumentum cum omnibus retencionibus in dicta carta de gracia retentis ut constat in vendicione quod fecit petrum garau quod predecessor meus de quodam manso vulgariter dicto mas de mungros situato in parrochia de terminio de brolio Bartholomeo sala predecessori vestro mediante carta dicta de gratia et mediantibus ceteram aliquibus retencionibus videlicet que dictus venditor et sui possent ramar talar e leyar en les aulines del bosch dit mas [...] videlicet que dicta carta de gracia et retentenciones de tayar ramar e leyar in dicto manso de mungros virtute presentis venditionis cascentur et anullentur"* [de certa ciència per mi i pels meus venc a vós, Gabriel Sala, de la parròquia del Brull, als vostres hereus i successors i a qui vulgueu tot íntegrament; aquella carta o instrument amb totes les retencions en la carta de gràcia de retenció, com consta en la venda que va fer Pere Grau, predecessor meu, d'aquell mas vulgarment dit mas de mungros, situat en la parròquia del terme del Brull, a Bartomeu Sala, predecessor vostre,

D. GALL ARXIU SPAL 24 D'ABRIL DE 2001.

Document de venda del mas Montgròs datat de l'any 1505, conservat al mas la Sala.

mitjançant dita carta de gràcia i mitjançant la resta d'algunes retencions, certament que dit venedor i els seus puguin brancar, tallar i llenyar en les alzines del bosc de dit mas [...] certament, que la dita carta de gràcia i les retencions de brancar, tallar i llenyar en el dit mas de mungros són cassades i anul·lades per virtut de la present venda].

Segons un llibre de censos del castell del Brull, datat entre els anys 1460 i 1494, els Sala hi van continuar cultivant cereal, ja que pagaven mitja quartera de blat pel mas de Montgròs. També es té notícia que entre els anys 1513 i 1515, "en Sala" va pagar el mal ús anomenat "menjar" a la rectoria del Brull pel mas Montgròs, que consistia en dues quarteres de forment (140 quilos), i tres d'ordi (210 quilos).

LA POSSESSIÓ DEL MAS A L'EDAT MODERNA

Del segle XV en endavant, hi ha molt poca informació sobre el mas de Montgròs. L'any 1622, ja havia passat de mans dels Sala a Jeroni Boix, pagès i hereu del mas Boix del Brull, tal com consta en un capbreu d'aquella data. Llavors s'establia de nou "*totum integriter Mansum de Mongros Nunc dirrutum Vestro Manso Boix Unitus*" [tot íntegrament el mas de Montgròs, avui derruït, unit al vostre mas Boix]. A més de constatar el canvi de propietaris, també s'especificava que el mas de Montgròs estava derruït, tot i que aquest adjectiu tant podria haver-se aplicat només a aquelles cases del mas, ubicades a la zona de l'*oppidum*, com també al propi conjunt de la muralla, creient-se llavors que es tractava del mas.

A. LÓPEZ MULLOR, ARXIU SPAL, 4 DE MARÇ DE 2010.

El mas Boix, documentat des de l'any 1332.

Des d'aquella data fins l'any 1982, quan la Diputació de Barcelona va comprar els terrenys de l'antic mas Montgròs, va pertànyer als Boix. El 20 de febrer de 1677 el procurador de la Mensa Episcopal de Vic havia fet un nou establiment del mas Boix i del mas Montgròs, unit al primer. Aleshores, els Boix van pagar de cens per l'últim mas 17 sous. En un altre document sense data, aproximadament del segle XVIII o del XIX, apareix el mas Montgròs com a mas rònec unit al Boix.

NOTA

L'article està basat en l'*Estudi històric documental de l'oppidum del turó del Montgròs (el Brull)*, realitzat per qui subscriu el gener del 2001. També s'han utilitzat les següents publicacions: JUNYENT, E.: *Diplomatari de la Catedral de Vic (segles ix-x)*. Vic, 1980-1990; PLADEVALL I FONT, A.: *El Brull. Un terme entre la Plana de Vic i el Montseny*. Barcelona, 1998.

FONS ARXIVÍSTICS CONSULTATS

Arxiu de la Corona d'Aragó

Fons Diversos Locals, parròquies del Brull i de la Castanya. volums 9 a 20 (segles XII a XVIII).

Arxiu de la Catedral de Barcelona

Extravagants localitats. *Levador Dels sensos del castell del brull*, N° XXXXIII, 1460-1494

Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic

Arxiu Capitular de Vic: Calaix 6, documents 1382 i 1747; Calaix 27/19, Comú i Senyories de la Pabordia de gener; Calaix 27/25, Comú i Senyories de la Pabordia de desembre.

Arxiu de la Cúria Fumada de Vic: Notari Pere Artigas de Vic. Libri comunes, manuals dels anys 1438 a 1446 (núms. 717 a 725) i manual com a notari reial datat entre els anys 1400 i 1466 (núm. 744).

Arxiu de la Mensa Episcopal de Vic: llibre 15 de pergamins del castell del Brull: documents 6, 11, 12, 19, 37, 41 i 46; lligall 813, capbreu del castell del Brull de l'any 1419 i absolucions i definicions; lligall 820, capbreu del Brull, segle XVII; lligall 821, capbreu del Brull, segle XV; lligall 744.1, capbreu del Brull, segle XVII; lligall 744.3, capbreu del castell del Brull, segle XV -adscrivible al segon quart del segle XIV; lligall 910, documents interessants sobre la jurisdicció de Sant Martí del Brull.

Arxiu de la Vegueria de Vic: Processos civils de l'any 1350.

Fons de la parròquia de Sant Martí del Brull: llibres notariais, R/1 (1312-1343) a R/18 (1723-1749), R-Y/1 (1326-1527) a R-Y/7 (1511-1525), Y/1 (1331-1337) i Y/2 (1359-1385); Pergamins, Z/1 (1320).

Fons de la parròquia de Sant Fructuós de Balenyà: llibres notariais, T/1 (1501-1629), V/1 (1300-1599); pergamins, Z/1 (1259-1479).

Fons de la parròquia de Santa Maria de Seva: llibres notariais, R/0 (1324-1348) a R/5 (1421-1736), V/1 (1348-1793); pergamins, Z/1 (1256-1592).

Pergamins de l'Arxiu Particular del Mas Montanyà de Seva.

Pergamins de l'Arxiu Particular del Mas la Sala del Brull.

El jaciment del Montgròs: difusió i conservació

Raquel Lacuesta

Quan hom arriba al petit nucli urbà del Brull, troba un excepcional conjunt monumental, com a anunci del que serà allò que el caminant, en endinsar-se en el Montseny per qualsevol camí, anirà descobrint: antigues masies, esglésies medievals o architectures d'època modernista, i, en un recorregut de pocs quilòmetres, el més imponent de tots els monuments de la contrada, la fortificació d'època ibèrica que barra el pas en el turó del Montgròs, a 750 metres d'altitud, però que d'allí estant permet atrapar amb gairebé un sol cop d'ull el territori, barreja de valls i fondalades, muntanyes i planes que s'estenen a la llunyania. L'antiga torre del castell del Brull i l'església romànica de Sant Martí, amb la Casa de la Vila i la Rectoria, ens donen la benvinguda.

J. FIERRO, SPAL, 2009

Conjunt monumental i petit nucli urbà del Brull. En primer terme, l'església romànica de Sant Martí i la fonda i la Casa de la Vila a la dreta; al fons, la torre del castell.

La Rectoria del Brull, que acull el Centre d'Informació i l'exposició permanent del turó del Montgròs.

L'EXPOSICIÓ PERMANENT

El Centre d'Informació de la Rectoria del Brull ofereix les primeres explicacions sobre el massís del Montseny, de la mà de dos organismes de la Diputació de Barcelona: l'Oficina Tècnica de Parcs Naturals i el Servei de Patrimoni Arquitectònic Local (SPAL). L'una ens mostra la natura (la geologia, la fauna o la flora) i les activitats econòmiques i domèstiques de les gents del país a través dels segles. L'altre, la muralla del Montgròs en el seu context geogràfic i històric, i en la seva funció defensiva. La Rectoria, aquest racó del Brull, constitueix l'antesala, el primer contacte, amb el monument del turó del Montgròs, amb una clara intenció pedagògica i divulgativa. Amb aquesta finalitat, l'SPAL, aleshores dirigit per l'arquitecte Antoni González, va redactar el 2007 un projecte de restauració i d'adequació de la Rectoria per encabir-hi una exposició permanent, *Fortificació ibèrica del turó del Montgròs*, en una cambra de la planta alta, orientada a migdia i oberta al paisatge per una gran vidriera. El disseny i el muntatge de l'exposició es va encarregar a l'empresa BbCR Disseny (Quim Boix i Olga de la Cruz), de Barcelona.

J. FIERRO, SPAL, 2008

Façana de migdia del Centre d'Informació de la Rectoria del Brull. Als vidres de la sala de l'exposició permanent es pot veure una decoració a base de caràcters d'escriptura ibera, aplicats amb vinils.

Al petit espai museístic, que es va inaugurar el 22 de juliol de 2008, s'informa breument al visitant, per mitjà de dos grans plafons rectangulars i a color, d'una maqueta i d'alguns objectes, del que ha significat en el temps el lloc del Montgròs. Els plafons, de taulell lleuger tenyit amb pigments orgànics, recobreixen la paret nord de la cambra i porten impresa directament informació escrita, il·lustrada amb fotografies i gràfics, sobre la història antiga i medieval d'aquells remots ausetans, defensors o estadants, instal·lats al turó, que s'ha anat reconstruint a partir de les recerques arqueològiques i documentals portades a terme per la Diputació de Barcelona, gairebé sense interrupció, des fa trenta-cinc anys.

El primer plafó ens introdueix en l'antiguitat amb un primer apartat, "Els ibers a la comarca d'Osona. Els ausetans", i ens informa del paper defensiu que exercia el turó del Montgròs tot vigilant la via que des de la costa penetrava cap a l'interior de l'actual comarca d'Osona a través del Coll Formic, i del que paral·lelament exercien altres fortificacions properes, també d'època ibèrica i que avui constitueixen importants jaciments arqueològics que esquitxen la comarca: el turó del Clascar, a Malla; el Casol de Puigcastellet, a Folgueroles; el turó fortificat del Castell de Tona, o el poblat, també fortificat,

Sala de migdia de la Rectoria del Brull, amb l'exposició permanent Fortificació ibèrica del turó del Montgròs, en el guió de la qual hi van treballar J. Fierro, A. González, R. Lacuesta i A. López.

de l'Esquerda, a les Masies de Roda, des dels quals es protegien els accessos al territori dels ibers ausetans pels quatre punts cardinals. El segon apartat, "Els ibers al turó del Montgròs", ens descriu les característiques geogràfiques i físiques del lloc, molt idònies des del punt de vista estratègic per a ser fortificat, i ens remet a la seva ocupació per part dels ibers ausetans almenys des del segle V aC. El tercer apartat, "El descobriment de la fortificació", relata els fets que es van succeir en la dècada de 1970, quan es va trobar de manera fortuïta la muralla colgada sota terres i vegetació, i com la Diputació va adquirir la finca i va assumir la investigació científica del jaciment. El quart apartat, "La història", reula en el temps fins al segle X aC per explicar la manera de viure dels habitants del Montgròs del final de l'edat del bronze, quan encara vivien de l'agricultura i la ramaderia, i no necessitaven una muralla per defensar-se de l'enemic. El relat segueix amb l'"apropiació", ja en època ibèrica, del turó pels ausetans per tal de transformar-lo en lloc defensiu, cosa que els va portar a fortificar-lo amb una seqüència de muralles cada cop més potents i inaccessibles per fer front a l'invasor. Així, s'hi expliquen les diverses etapes de construcció i ús que va tenir la fortificació, les seqüeles dels diferents fets

J. FIERRO, SPAL, 2008

Detall de l'àmbit de l'exposició que exhibeix la maqueta de la muralla del Montgròs i les reproduccions d'objectes domèstics de ceràmica ibèrica i àtica. La maqueta es va construir al taller Maquet Barna (Quantum, Barcelona), a partir de les infografies i plànols dibuixats per Centum i de la interpretació dels directors de l'excavació. Les ceràmiques es van fer a Kypsela (Sant Feliu de Guíxols).

bèl·lics que s'hi van produir als segles III i II aC (la Segona Guerra Púnica o la sufocació d'una revolta pel cònsol Marc Porci Cató), i el paper d'una figura emblemàtica de les tribus ibèriques, el seu príncep, Amusic, fins a la destrucció i l'abandó de la fortalesa i la conversió de les seves restes en edificacions agrícoles.

El segon plafó se centra en l'arquitectura pròpiament dita trobada al Montgròs, la interpretació de les fases evolutives de la qual es deu als arqueòlegs Jordi Rovira i Núria Molist, en els primers anys de l'excavació arqueològica, i Albert López Mullor, Mateu Riera i Javier Fierro, fins a l'actualitat. Conté tres apartats: "El recinte fortificat. La primera muralla (segle V aC)"; "La muralla ibèrica principal (cap a l'any 300 aC)", i "Les runes medievals". Les dues primeres expliquen les característiques constructives i funcionals de la fortalesa en el temps, i la tercera, la seva reutilització com a part d'uns habitatges i estables que s'hi van adossar entre els segles XII i XIV i que formaven part del mas del Montgròs.

El major atractiu de l'exposició permanent és, potser, la maqueta topogràfica, de 2 x 0,90 m, que s'exhibeix en un cantó de la sala i que repre-

Escultura Homenatge a Amusic, príncep dels ausetans (segle III aC), de l'escultor Emili Colom i Comerma (1924-2007), funcionari de la Diputació de Barcelona. Collage de ferro i espasa d'acer; dibuix de l'escut, Marià Ribas. 1978.

senta l'estat ideal de la fortificació al segle III aC, moment en què aquesta va assolir la grandària i l'esplendor màximes. Construïda a escala 1:100, amb diversos materials (fusta, plàstic i altres de sintètics), i pintada simulant la textura dels paraments petris, la maqueta reproduïx, amb la major precisió i realisme possibles, el relleu accidentat del turó, amb les corbes de nivell, la vegetació i la roca emergent, on s'assenta la muralla fornida d'una sèrie de torres i bastions per a la millor defensa; el fossat que precedeix la façana principal i les edificacions secundàries adossades a la part posterior.

L'exposició es completa amb un moble vitrina que conté unes urnes, on es van col·locar cinc peces de ceràmica, que són la reproducció d'una sèrie d'objectes domèstics d'època ibèrica, similars als que podrien haver estat utilitzats en la fortificació del Montgròs però que no van ser tro-

bats precisament allí, sinó en altres jaciments. Aquests objectes reproduïts són un tipus de *kalathos* (recipient de líquids) de ceràmica ibèrica del segle III aC; una urna amb tapadora d'orelletes perforades, de ceràmica ibèrica dels segles VI-V aC, que servia per emmagatzemar aliments; una pàtera o plat de taula, de ceràmica ibèrica dels segles IV-III aC; un *kylix* (copa amb llavi destacat) de ceràmica àtica del segle V aC, importada d'Atenes; i una gerreta bicònica de taula, de ceràmica ibèrica dels segles IV-III aC.

Encara un altre detall ens ofereix la petita estança de la Rectoria: la gran vidriera que tanca l'espai per migdia va ser decorada amb caràcters d'escriptura ibera, aplicats amb vinils en color gris, que atreuen la mirada de l'espectador però que no interrompen la visió del paisatge.

J. FIERRO, SPAL, 2008

Maqueta que representa l'estat ideal de la fortificació del turó del Montgròs al segle III aC, moment en què aquesta va assolir la grandària i l'esplendor màximes.

A. LÓPEZ MULLOR, SPAL, 2008

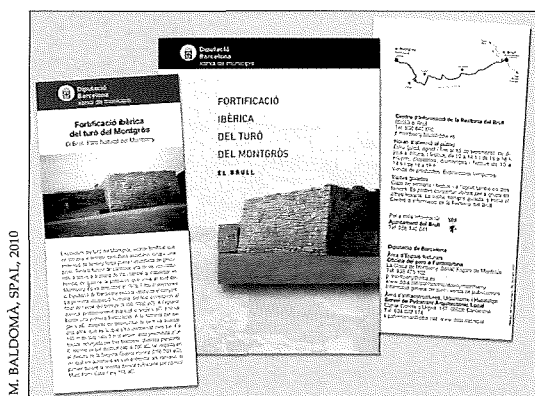
Detall de la maqueta en construcció de la fortificació del turó del Montgròs.

LA VISITA GUIADA I LA DIFUSIÓ

Al Centre d'Informació de la Rectoria del Brull s'inicia el recorregut cap a l'oppidum del turó del Montgròs, un cop visitada l'exposició. A tal efecte, la Diputació va contractar un servei de guiatge, amb historiadors i arqueòlegs formats pels tècnics de l'SPAL. Aquesta visita es fa en dissabtes i festius, i per l'estiu, també en dies laborables. Igualment, es van editar uns targetons informatius i uns opuscles amb textos, fotografies aèries i de detall i plànols, que es reparteixen entre els visitants per ampliar-los la informació rebuda a l'exposició sobre el lloc i la fortificació del Montgròs.

L'accés al turó es fa per un camí tortuós i accidentat que passa prop de les masies de Can Boix i de la Sala. El bosc no permet albirar el monument des de la llunyania (a penes si és perceptible des d'una corba del camí), i, en arribar-hi, l'espectacle està servit: l'impacte que rep el visitant en descobrir entre la massa arbòria aquella muralla imponent és extraordinari. La muralla ibèrica, redescoberta i pacientment investigada, consolidada i reconstruïda amb les seves pròpies pedres, com interpretats han estat la manera de viure i de relacionar-se els seus habitants i l'esdevenir del lloc, llueix en bona part la seva esplendor, a l'espera que les recerques donin encara més llum a la interpretació del monument.

El conjunt està acondicionat per a la visita pública, de manera que el visitant pot caminar al voltant i, fins i tot, veure'l des d'un punt elevat construït expressament: un mirador amb escales i plataformes metàl·liques, fàcilment desmuntable, des del qual es pot copsar, gairebé a vista d'ocell, la gran-

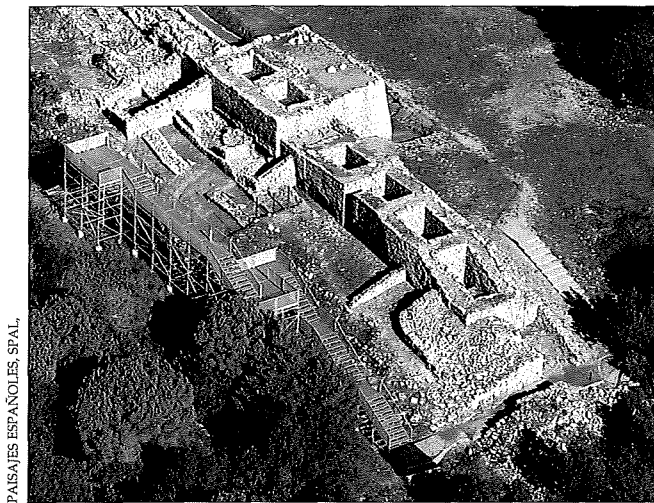

Fulletls informatius de caràcter divulgatiu editats per la Diputació de Barcelona per a la visita pública guiada.

dària i la complexitat constructiva de les edificacions del turó, i percebre'n l'evolució històrica per l'evident juxtaposició dels cossos fortificats, fins a les construccions del mas medieval de Montgròs. El mirador i l'acondicionament del monument i de l'entorn per a la visita van ser projectats per l'arquitecte Claudi Aranyó, per encàrrec de l'SPAL.

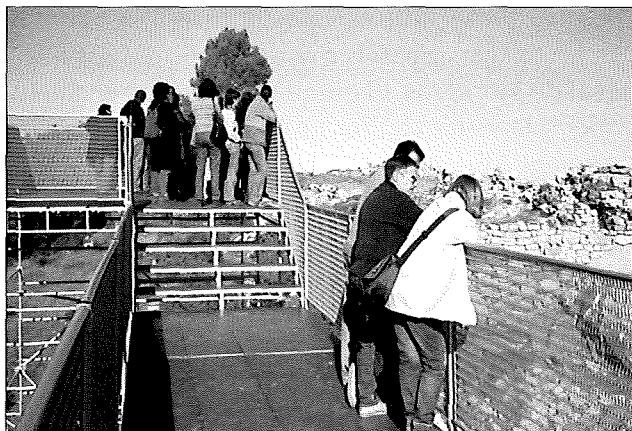
LA CONSERVACIÓ

L'objectiu que es va plantejar l'SPAL des de l'inici de la intervenció en el monument era la seva consolidació a mesura que les restes arquitectòniques anessin apareixent, a fi de protegir-les dels agents meteorològics. En l'actuació sobre les restes descobertes s'ha seguit i se segueix sempre el mateix criteri. De tots els murs apareguts, només s'han redreçat i reconstruït parcialment aquells que tenien problemes de sobreplom, es trobaven vora el col·lapse o bé havien de recuperar una funció arquitectònica, com era el cas de l'escarpa del fossat de la fortificació. Aquells paraments que no havien de suportar càrregues tan sols han estat consolidats amb una mínima intervenció. En general, s'ha optat per un lleuger augment de l'alçària dels murs que ens han pervinut. Aquest recrescut, d'una o dues filades, ha servit per protegir la fàbrica i s'ha fet aprofitant les pedres originals localitzades in situ, o bé amb l'ús de pedra extreta dels estrats d'enderroc trobats a l'excavació arqueològica.

PAISAJES ESPAÑOLAS, SPAL

Mirador d'estructura metàl·lica construït a la part posterior de la muralla del Montgròs que possibilita la visió del monument des d'un punt elevat.

Detall del mirador en el curs d'una visita al monument.

En tots els casos, les actuacions han estat regides per dos principis. D'una banda, intervenir-hi el mínim possible i, de l'altra, intentar que les consolidacions o restauracions millorin la preservació i la comprensió del conjunt monumental. Aquesta voluntat didàctica i de protecció és la que determina la presentació de totes les estructures, en el seu estat original, d'una manera diacrònica per tal que el visitant pugui contemplar les diferents etapes arquitectòniques del monument, des del segle V aC fins a l'edat mitjana.

Al llarg de tots aquests anys de recerca, conservació i consolidació, el tècnic de l'SPAL que s'ha mantingut a peu d'obra, en estreta col·laboració amb els arquitectes i arqueòlegs esmentats i amb l'empresa constructora de Xavier Vall i Vall, ha estat Antoni Rius i Erill, aparellador del Servei fins a la seva jubilació, el gener del 2010 i, més recentment, l'arquitecte Joan Closa, actual cap del Servei.